

TURKISTONDA XORIJIY TADBIRKORLAR TASHKIL QILGAN SHIRKATLAR XUSUSIDA

Abdumutalova Munisa Pulat qizi

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti doktoranti

abdumutalovamunisa802@gmail.com

orcid:0009-0004-6107-3446

Annotatsiya: XIX asr oxiri — XX asr boshlarida Turkiston o'lkasida xorijiy, xususan, Rossiya imperiyasi, Angliya va boshqa Yevropa davlatlarining tadbirkorlari faoliyati kuchaygan davr bo'ldi. Ushbu maqolada xorijiy tadbirkorlar tomonidan tashkil etilgan savdo, sanoat va bank shirkatlarining paydo bo'lish jarayoni, ularning iqtisodiy va ijtimoiy hayotdagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, bu shirkatlarning mahalliy bozor infratuzilmasiga, bandlikka va ishlab chiqarish tizimiga ko'rsatgan ta'siri arxiv manbalari va tarixiy hujjatlar asosida yoritilgan. Tadqiqot natijalari Turkistonning iqtisodiy tarixini chuqurroq o'rganish hamda mintaqada kapitalistik munosabatlarning shakllanish jarayonini tahlil etishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Turkiston, xorijiy tadbirkorlar, shirkatlar, sanoat, savdo, kapitalizm, Rossiya imperiyasi, iqtisodiy tarix, bank tizimi, investitsiya

ON THE COMPANIES ESTABLISHED BY FOREIGN ENTREPRENEURS IN TURKESTAN

Annotation: In the late 19th and early 20th centuries, the Turkestan region experienced an increasing presence of foreign entrepreneurs, primarily from the Russian Empire, Great Britain, and other European countries. This article examines the establishment of trade, industrial, and banking companies founded by foreign businessmen and analyzes their role in the economic and social development of the region. Based on archival sources and historical documents, the study explores the impact of these companies on local infrastructure, employment, and production relations. The results contribute to a deeper understanding of Turkestan's economic history and the formation of capitalist relations in Central Asia.

Keywords: Turkestan, foreign entrepreneurs, companies, industry, trade, capitalism, Russian Empire, economic history, banking system, investment.

О КОМПАНИЯХ, ОСНОВАННЫХ ИНОСТРАННЫМИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЯМИ В ТУРКЕСТАНЕ

Аннотация: Во второй половине XIX — начале XX века в Туркестанском крае усилилось влияние иностранных предпринимателей, прежде всего из Российской империи, Англии и ряда европейских стран. В статье рассматривается процесс создания торговых, промышленных и банковских обществ иностранными предпринимателями, их роль в

экономической и социальной жизни региона. На основе архивных источников и исторических документов анализируется влияние этих компаний на развитие местной инфраструктуры, занятость и производственные отношения. Полученные результаты способствуют более глубокому изучению экономической истории Туркестана и формирования капиталистических отношений в регионе.

Ключевые слова: Туркестан, иностранные предприниматели, общества, промышленность, торговля, капитализм, Российская империя, экономическая история, банковская система, инвестиции

Turkistonda mavjud bo'lgan tadbirkorlar o'z shirkat va firmalarini tashkil qilishgan, ularning eng ko'p foyda keltiradigani paxta savdosi bo'lgan. Paxta savdogarlari o'z faoliyatlariga qarab uchta toifaga bo'lingan:

Birinchi toifaga katta mahalliy savdo kompaniyalari kiradi, jumladan Vadyaev aka-uka, Potelyakhov, Yu. Davidov, Fuzaylov, Yusufbaev, Aushev va boshqalar. Ushbu firmalar bir nechta zavodlarga ega bo'lib, qisman banklar bilan ham hamkorlik qilganlar.

Ikkinchi toifaga Kraft aka-uka va Knoplar firmalari kiradi, ular xorijiy kapital bilan hamkorlik qilgan.

Uchinchi toifaga Moskva, xalqaro, Moskva savdo, Moskva hisob-kitob, Rossiya-Osiyo va boshqa yirik hisob-kitob banklari kiradi, ular Rossiya banklariga bog'liq bo'lib, shuningdek, Schlossberg va Adam Osser va Lodz banklari hisobiga faoliyat yuritgan Lodzdan ko'plab savdogarlar ham shu toifaga kiradi. Shuningdek, savdo va sanoat sohasida Eron va Markaziy Osiyo bilan hamkorlik qiluvchi kompaniyalar mavjud bo'lib, ular katta Moskva banklari, Moskva tijorat va sanoat kompaniyasi, Sankt-Andrey kompaniyasi va boshqalar tomonidan moliyalashtirilgan. Paxta tolasini tozalangan va paxta tozalashdan o'tgan holda Rossiyaning markaziy hududlaridagi yirik kompaniyalarga jo'natishdan tashqari, bu kompaniyalar Turkistonga don, un, choy, shakar, qurilish materiallari, paxta va quyma temir ham import qilgan.

Farg'ona viloyatida paxtachilik bilan birga paxta savdosi ham tez rivojlandi va paxta savdo uylari paydo bo'ldi. Xususan, 1906 yil 15-noyabrda Kokand shahrida ochilgan Kokand Birja Qo'mitasi asosan paxta savdosi bilan shug'ullangan.[17]

XIX asrning 90-yillarida "L. Knop" savdo uyi Markaziy Osiyoda paxta sotishni boshladi. 1888 yilda kompaniya vakillari Turkiston viloyatida ko'chmas mulk sotib olishga ruxsat berishni so'rab, Mudofaa vazirligiga murojaat qildilar. Knoplar Rossiya fuqaroligini olganlaridan so'ng, hukumat ularning so'rovini ma'qulladi. L. Knop savdo uyi Andijon va Namanganda paxta bo'limlarini ochib, boshqa ixtisoslashgan firmalar bilan aloqa o'rnatdi. Keyinchalik, u o'zining paxta tozalash fabrikalarini, neft va yog' zavodlarini tashkil etdi. Ushbu zavodlar o'rtacha yilda 3 million tonna mahsulot ishlab chiqarishni boshladi. [16] Kompaniyaning yillik daromadi 15-16 million rubulni tashkil etdi. XX asrning boshlarida "L. Knop" savdo uyi bir nechta banklarda katta ulushga ega bo'ldi. Uning a'zolari banklarning

boshqaruvchilari va raislari bo'lishgan. Masalan, F.L. Knop Rossiya-Xitoy Banki va Moskva Tijorat Bankining boshqaruv raisi bo'lgan, A.L. Knop esa Moskva Hisob-kitob Bankining raisi bo'lgan. 1912 yilda L. Knop savdo uyi Potelyakhov tijorat va sanoat kompaniyasining boshqaruvini o'z zimmasiga oldi.[18]

1900-yillarda nafaqat rossiyalik va polyak savdogarlari, balki xorijlik ishbilirmonlar ham paxta savdosi bilan shug'ullana boshladilar. Masalan, Parijdan kelgan yirik savdogar Albert Gübner har yili o'zining yaqin hamkorlarini mamlakatga jo'natib, paxta sotib olishni tashkil etardi. Kokandda tashkil etilgan 25 ta kompaniya qishloq hududlarida paxta sotib olish bilan shug'ullangan. Bundan tashqari, iyul oyining ikkinchi yarmidan boshlab, turli kompaniyalar va zavodlarning vakillari bu yerga kelar edi.[15] Savdo jonlanib, ular kelgach, savdo bitimlari bir necha million rubllik miqdorga yetardi.

Mamlakatning katta iqtisodiy salohiyatini ko'rgan xorijiy kapitalistlar Rossiya kapitali bilan qo'shma banklar tashkil qilishga kirishdilar. Bularning biri 1903 yilda Moskva Sanoat Kapitali Banki bilan hamkorlikda tashkil etilgan Fransuz Tijorat Banki edi, u paxta va tayyor mahsulotlar savdosi bilan shug'ullangan. Ushbu qo'shma bank Turkistonda paxta sanoat kompaniyalarini moliyalashtirish uchun o'zining xususiy savdo kompaniyasini tashkil etdi. "Eron va Markaziy Osiyo uchun Savdo Kompaniyasi" deb atalgan kompaniya 2 million rubulga teng edi va u mamlakat chegaralaridagi paxta yetishtiradigan hududlarda paxta, charm va tayyor mahsulotlar savdosi bilan samarali shug'ullandi. [19]

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1 Musaev N. XIX asrning II yarmi – XX asr boshlarida Turkistonda sanoat ishlab chiqarishining shakllanishi. – Toshkent, 2008. – B. 138–145.
- 2 Vekselman M.I. Rossiyskiy monopolisticheskiy i inostranny kapital v Sredney Azii (kon. XIX – nach. XX v.). – Toshkent, 1987. – S. 37.
- 3 Alimov A. Razvitie torgovykh otnosheniy v Turkestane (konets XIX – nachalo XX vv.). – S. 99–100.
- 4 Potapova N.Yu. Istoriya predprinimatel'stva v Turkestane (vtoraya polovina XIX – nach. XX vv.): Diss. kand. ist. nauk. – Toshkent, 2002. – S. 127.
- 5 Krukovskaya S.M. Vstrechi s Kokandom. – Toshkent, 1977. – S. 63–69.
- 6 Materialy k kharakteristike narodnogo khozyaystva v Turkestane. – Sankt-Peterburg, 1911. – S. 299.
- 7 Masal'skiy V.I. Turkestanskiy kray. T. XIX. – Sankt-Peterburg, 1913. – S. 548.
- 8 Ibrat. Farg'ona tarixi. Meros turkumida. – Toshkent: Kamalak, 1991. – B. 284.
- 9 Babakhanov M. Predposylki revolyutsionnogo soyuza trudyashchikhsya Turkestanskogo kraya s rossiyskim proletariatom. – Dushanbe: Irfon, 1975. – S. 28.
- 10 Plodovodstvo. Vestnik yubileynoy Turkestanskoy vystavki. 1909 // Turkestanskiy sbornik. T. 511. – S. 183.